

Глушан Каріна Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту права та
психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Федорова Анна Петрівна,

викладач кафедри ділової української та
іноземних мов навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

РОЛЬ МОВИ У ФОРМУВАННІ БЕЗБАР'ЄРНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю є актуальним питанням державної політики у демократичній, соціальній, правовій державі, якою є Україна. Сьогодні безбар'єрність асоціюється не лише з фізичною доступністю (наявністю пандусів, ліфтів, кнопок виклику), а, насамперед, зі створенням безпечного простору, у якому кожна людина, незважаючи на стан здоров'я, вік тощо, має можливість реалізувати свої права, отримати необхідні послуги, доступ до інформації і, що найважливіше, – відчувати повагу до її гідності, свободи робити власний вибір. Одним із важливих інструментів формування такого середовища є мова, що містить вербальні та невербальні засоби, зокрема жести.

Особливою **актуальності** проблеми створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в Україні набули в умовах повномасштабної воєнної агресії проти нашої країни, що загострила вже наявні проблеми бар'єрів (доступ до укриттів для осіб з інвалідністю тощо) та створила нові виклики для українського суспільства (адаптація ветеранів з інвалідністю тощо). Інклюзія стала важливою умовою для безпеки та розвитку,

а безбар'єрність – вагомим фактором зміцнення та стійкості нашого суспільства.

Теоретичні та практичні проблеми формування безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю в Україні привертають увагу багатьох науковців, Г. Афузової, А. Заплатинської [1], О. Бабича [2], Т. Кочубей, Н. Левченко [5] та інші.

Метою роботи є дослідження ролі мовних засобів у формуванні безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю.

Згідно з Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю, інвалідність – це поняття, що еволюціонує. Конвенція визнає, що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [4]. Відповідно Конвенція закріплює право осіб з інвалідністю на повагу та рівність, а також наголошує на важливості використання коректної термінології.

Державна політика щодо осіб з інвалідністю в Україні, що ратифікувала зазначену Конвенцію у 2009 році, поступово зазнає змін та отримує нові орієнтири стосовно забезпечення життєдіяльності людей з інвалідністю [5, с. 207]. Такі зміни закріплюються у тому числі на законодавчому рівні.

У грудні 2017 року Верховна Рада України ухвалила закон, що замінив терміни *інвалід*, *дитина-інвалід* та *інвалід війни* на *особа з інвалідністю*, *дитина з інвалідністю* та *особа з інвалідністю внаслідок війни* відповідно [6]. Такі зміни було внесено, зокрема, до Кодексу законів про працю України, Сімейного кодексу України, профільних законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» та інші.

Зазначений вище Закон України приводив законодавство у відповідність до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю. Нові терміни наголошували на людській гідності та особистості, а не на обмеженні можливостей людини.

Невдовзі ці та інші терміни (*особи з інвалідністю*, замість *інваліди*, *діти з інвалідністю*, замість *діти-інваліди*, *особа з інвалідністю внаслідок війни*, замість *інвалід війни*, *спорт осіб з інвалідністю*, замість *спорт інвалідів*, *крісло колісне*, замість *інвалідна коляска*) було введено до низки інших кодексів (Цивільного, Кримінального, Кримінально-виконавчого, Земельного, Господарського та ін.) та окремих законів України (напр., «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про позашкільну освіту» тощо) [7].

Водночас коректне вживання термінів, закріплених у законодавстві, щодо осіб з інвалідністю є не просто вербальною формальністю, а засобом формування інклюзивного та безбар'єрного середовища для людей. Воно виявляє цінності суспільства і водночас формує атмосферу толерантності, емпатії, середовище рівності, де кожна особа відчуває себе важливою, прийнятною, такою, що може реалізувати свій потенціал, свої таланти та здібності [2, с. 623].

Толерантна мова, насамперед, впливає на самооцінку осіб з інвалідністю, зміщуючи акценти з обмежень (*прикутий до візка*) на активність та можливості (*особа, що користується кріслом колісним*), з відчуження (*неповноцінний, глухий*) на залученість та включення до різних аспектів життя суспільства (*особа з ментальними порушеннями, особа зі зниженим слухом*), та допомагає їм почуватися невід'ємною частиною цього суспільства.

Мовні засоби сприяють формуванню безбар'єрного середовища шляхом: демонстрації поваги, гідності та цінності

(використання правильних термінів, що не є проявами дискримінації); зменшення стигматизації та упередження (коректне вживання слів допомагає уникнути негативних стереотипів, що можуть обмежувати можливості людей з інвалідністю в суспільстві); забезпечення рівного доступу (недбале або зневажливе слововживання може ускладнити доступ до державної, правової чи іншої інформації та послуг); посилення інклюзії (мова є інструментом, що може об'єднувати людей або, навпаки, ізолювати їх. Використання безбар'єрної мови сприяє створенню інклюзивного середовища, де кожен може почуватися включеним); сприяння комунікації (для людей з порушеннями слуху, наприклад, жестова мова, текстові служби підтримки та візуальні індикатори є важливими засобами комунікації, що усувають бар'єри). Нині в Україні, аби сформувати етичну та коректну комунікації в публічному просторі, розроблено онлайн-ресурс «Довідник безбар'єрності» [3].

Отже, зміни у ставленні суспільства до осіб з інвалідністю, їх сприйнятті відображаються й у термінології, якою послуговуються у побутовій, професійній, нормативно-правовій, науковій сферах. Утвердженню людиноцентричного підходу, за якого на першому місці є людина, сприяє коректне слововживання. Вербальні засоби формують безбар'єрне середовище, оскільки коректне слововживання виявляє повагу, рівність і зменшує упередження, стигматизацію осіб з інвалідністю, сприяє подоланню явища сегрегації людей з інвалідністю, забезпечує формування культурного і толерантного суспільства.

Список використаних джерел

1. Афузова Г. В., Заплатинська А. Б. Спрощена мова як засіб забезпечення доступності інформації для осіб з інвалідністю. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Корекційна педагогіка та спеціальна психологія). 2020. Вип. 39. С. 5-11.

2. Бабич О. В. Забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні. Державне будівництво. 2024. № 2. С. 620-634.

3. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/> (дата звернення: 09.10.2025).

4. Конвенція про права осіб з інвалідністю: конвенція Організації Об'єднаних Націй від 13.12.2006. Офіційний вісник України. 2010. № 17. С. 93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 11.10.2025).

5. Кочубей Т., Левченко Н. Загальні засади створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю. Social work and education. 2021. Vol. 8. No. 2. С. 204-214.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 19.12.2017 р. № 2249-VIII. Офіційний вісник України. 2018. № 9. С. 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2249-19#Text> (дата звернення: 11.10.2025).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування терміна «особа з інвалідністю» та похідних від нього: Закон України від 02.10.2018 р. № 2581-VIII. Офіційний вісник України. 2018. № 88. С. 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2581-19> (дата звернення: 11.10.2025).